

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาแนวคิดในการจัดตั้งพรรคการเมืองตามรัฐธรรมนูญและระบบกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับพรรคการเมืองของประเทศสหรัฐอเมริกา ประเทศสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมัน และประเทศไทย สรุปได้ดังนี้

ในประเทศสหรัฐอเมริกา แนวความคิดเกี่ยวกับเสรีภาพในการจัดตั้งพรรคการเมืองได้รับอิทธิพลจากแนวคิดในเรื่องสิทธิตามธรรมชาติ โดยยอมรับสิทธิและเสรีภาพของปัจเจกชนว่าเป็นสิทธิเสรีภาพขั้นพื้นฐานที่มนุษย์มีอยู่ก่อนแล้ว และเป็นสิทธิเสรีภาพที่ถือกันว่ามนุษย์แต่ละคนจำเป็นต้องมีและใช้เพื่อพัฒนาบุคลิกภาพแห่งตนทั้งในทางกายภาพและในทางจิตใจ เป็นคุณค่าสูงสุดซึ่งองค์กรของรัฐทุกระดับจะห้ามการทแะให้ความคุ้มครอง สิ่งนี้สะท้อนให้เห็นการยอมรับในแนวคิดดังกล่าวว่าปรากฏในรัฐธรรมนูญแห่งสหรัฐอเมริกา บทแก้ไข มาตรา 9 ที่บัญญัติไว้ว่า “การจระเ็นสิทธิและเสรีภาพบางประการไว้ในรัฐธรรมนูญ ไม่ได้หมายความว่ารัฐธรรมนูญไม่ได้ให้ความสำคัญแก่หรือปฏิเสธสิทธิหรือเสรีภาพประการอื่นของประชาชน” ซึ่งแสดงให้เห็นว่าประเทศสหรัฐอเมริกาให้การยอมรับและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพขั้นพื้นฐานของประชาชนอันเป็นสิทธิตามธรรมชาติ เมื่อก้าวถึงสิทธิเสรีภาพขั้นพื้นฐานของประชาชนในประเทศเสรีประชาธิปไตยแล้ว เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น ถือเป็นสิทธิเสรีภาพขั้นพื้นฐานประการสำคัญที่รัฐต้องให้การยอมรับและคุ้มครอง ซึ่งเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นดังกล่าวอาจแยกออกได้เป็นเสรีภาพในการสมาคม เสรีภาพในการจัดตั้งพรรคการเมือง เป็นต้น ในประเทศสหรัฐอเมริกา สิทธิเสรีภาพขั้นพื้นฐาน จึงครอบคลุมถึงเสรีภาพในการสมาคม และเสรีภาพในการจัดตั้งพรรคการเมือง เมื่อศึกษารัฐธรรมนูญแห่งสหรัฐอเมริกา พบว่ารัฐธรรมนูญไม่ได้บัญญัติรับรองเสรีภาพในการจัดตั้งพรรคการเมืองและกล่าวถึงพรรคการเมืองไว้เลย แต่ก็มีการจัดตั้งพรรคการเมืองเกิดขึ้นในประเทศสหรัฐอเมริกา จึงสะท้อนให้เห็นว่าการริเริ่มในการรวมกันเพื่อจัดตั้งเป็นพรรคการเมืองในประเทศสหรัฐอเมริกา เป็นการจัดตั้งขึ้นโดยอาศัยเสรีภาพในการสมาคมเป็นพื้นฐานในการรวมตัวกัน เสรีภาพในการสมาคมถือว่าเป็นสิทธิเสรีภาพขั้นพื้นฐานตามรัฐธรรมนูญและ

มีลักษณะเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของประชาชนอันเป็นสิทธิตามธรรมชาติ การรวมตัวกันจึงมีลักษณะเป็นสิทธิสัมบูรณ์ และด้วยเหตุผลดังกล่าวในประเทศสหรัฐอเมริกาจึงไม่จำเป็นต้องมีกฎหมายพรรคการเมืองมารองรับการจัดตั้ง บัญญัติที่ก่อให้เกิดการจัดตั้งพรรคการเมืองขึ้นในประเทศสหรัฐอเมริกาอาจพิจารณาได้เป็น 2 ประการ คือ บัญญัติทางกฎหมาย และบัญญัติที่เป็นบริบทในทางสังคมและการเมือง กล่าวคือ บัญญัติทางกฎหมายที่เกี่ยวกับการจัดตั้งพรรคการเมืองเป็นการอาศัยเสรีภาพขั้นพื้นฐานตามรัฐธรรมนูญรองรับการจัดตั้ง เมื่อพิจารณาประกอบกับบัญญัติในทางสังคมและการเมือง พบว่ามีจุดเริ่มต้นในการก่อให้เกิดการรวมตัวกันเป็นพรรคการเมือง เกิดจากความวิตกกังวลกันเองในทางการเมือง ทำให้ประชาชนชาวอเมริกันแยกออกเป็น 2 ฝ่าย คือฝ่าย Federalist และฝ่าย Anti - Federalist เพื่อรวมกลุ่มกันสนับสนุนแนวทางของตน จนกระทั่งมีการวิวัฒนาการมาเป็นพรรครีพับลิกัน และพรรคเดโมแครต ในปัจจุบัน การรวมกลุ่มกันเพื่อสนับสนุนแนวทางในทางการเมืองของคนในระยะเริ่มแรกเกิดขึ้นโดยอาศัยเสรีภาพในการสมาคมอันเป็นเสรีภาพขั้นพื้นฐานของประชาชนเป็นพื้นฐานในการรวมกลุ่ม ซึ่งในประเทศสหรัฐอเมริกาสามารถที่จะรวมกันจัดตั้งเป็นสมาคมที่มีวัตถุประสงค์ทางการเมืองได้ สมาคมทางการเมืองในประเทศสหรัฐอเมริกา จัดตั้งขึ้นเพื่อดำเนินกิจการทางการเมืองสนับสนุนพรรคการเมืองพรรคใหญ่หรือเพื่อพัฒนาการเป็นพรรคการเมืองอันดับรองหรือพรรคที่สามต่อไป บัญญัติทางกฎหมายที่เกี่ยวกับการดำเนินกิจการทางการเมืองของพรรคการเมือง ในการส่งคนสมัครรับเลือกตั้งในนามของพรรค อยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ของกฎหมายเลือกตั้งของแต่ละรัฐที่จะกำหนดหลักเกณฑ์เงื่อนไขไว้ เช่น กำหนดให้ผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งของมลรัฐนั้นอย่างน้อย 1 % ลงนามในคำขอให้พรรคมีชื่อปรากฏอยู่ในบัตรลงคะแนนเป็นครั้งแรก หลังจากนั้นพรรคใหม่จะต้องได้คะแนนเสียงอย่างน้อย 1 % เพื่อจะได้มีชื่อปรากฏอยู่ในบัตรลงคะแนนสำหรับการเลือกตั้งครั้งต่อไป ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการดำเนินกิจการทางการเมืองของพรรคการเมืองในการส่งคนเข้าสมัครรับเลือกตั้งในนามของพรรค จะถูกกำหนดโดยกฎหมายเลือกตั้งของแต่ละมลรัฐ

ในประเทศสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมัน นับตั้งแต่รัฐธรรมนูญ แห่งกร์เฟิร์ต ทอล เกียร์เซ อันเป็นรัฐธรรมนูญฉบับแรก รัฐธรรมนูญของบิสมาร์ค และรัฐธรรมนูญไวมาร์ รัฐธรรมนูญทั้งสามฉบับดังกล่าวไม่มีบทบัญญัติที่กล่าวถึงพรรคการเมือง รวมถึงไม่มีกฎหมายที่เกี่ยวกับพรรคการเมือง การเกิดขึ้นของพรรคการเมืองในช่วงนี้จึงมิใช่เป็นการจัดตั้งขึ้นโดยอาศัย เสรีภาพตามรัฐธรรมนูญ หรือจัดตั้งขึ้นโดยบทบัญญัติของกฎหมายภายใต้เงื่อนไขที่กฎหมาย กำหนด แต่เป็นการจัดตั้งขึ้นจากวิวัฒนาการในทางสังคม การเมืองการปกครอง อันสะท้อนมาจาก สถานปัญหาทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองภายในประเทศ กล่าวถึงการจัดตั้งพรรคการเมือง ดังกล่าวมีจุดเริ่มต้นจากกระบวนการเรียกร้องสิทธิเสรีภาพของประชาชน และพัฒนาการมาเป็น พรรคการเมืองในเวลาต่อมา พรรคการเมืองในช่วงเวลาดังกล่าวนี้ไม่เป็นพรรคการเมืองที่ถูกรับ รองโดยกฎหมาย เนื่องจากรัฐธรรมนูญเองก็มิได้บัญญัติรับรองเสรีภาพในการจัดตั้งพรรคการเมืองไว้ พรรคการเมืองที่เกิดขึ้นในช่วงนี้จึงอาจกล่าวได้ว่ามีฐานะเป็นองค์กรทางสังคม

รัฐธรรมนูญ ฉบับ Basic Law เป็นรัฐธรรมนูญที่ได้บัญญัติรับรองเสรีภาพของ ประชาชนในการจัดตั้งพรรคการเมืองไว้ ตามมาตรา 21 (1) ประโยคที่ 2 ที่ได้กำหนดให้การก่อตั้ง พรรคการเมืองย่อมเป็นไปโดยเสรี เหตุผลที่ได้มีการบัญญัติรับรองเสรีภาพของ ประชาชนในการจัดตั้งพรรคการเมืองไว้เนื่องจากภายหลังสงครามโลกครั้งที่สอง หลังสิ้นสุดยุค ของรัฐธรรมนูญไวมาร์ เมื่อประเทศเยอรมันพ่ายแพ้สงครามและถูกยึดครองประเทศโดยฝ่าย มหาอำนาจตะวันตกหรือฝ่ายสัมพันธมิตร ฝ่ายมหาอำนาจตะวันตกได้กำหนดให้พรรคการเมืองใน ประเทศเยอรมันต้องขอใบอนุญาตก่อนที่จะดำเนินการทางการเมืองได้ อันเป็นการเพิ่มความ ยากลำบากให้แก่พรรคการเมืองที่จะจัดตั้งขึ้นใหม่ และก่อให้เกิดความกดดันทางจิตใจแก่ผู้นำพรรค การเมืองของประเทศเยอรมันในขณะนั้นเป็นอย่างมาก ดังนั้นในการร่างรัฐธรรมนูญ ฉบับ Basic Law กลุ่มผู้ร่างจึงได้กำหนดให้มีการประกันเสรีภาพของประชาชนในการจัดตั้งพรรคการเมืองไว้ ในรัฐธรรมนูญ แม้รัฐธรรมนูญจะบัญญัติรับรองให้การจัดตั้งพรรคการเมืองเป็นไปโดยเสรีก็ตาม แต่รัฐธรรมนูญก็ได้บัญญัติถึงเงื่อนไขหรือข้อจำกัดบางประการไว้ อันมีลักษณะของการรับรองไว้ อย่างสัมพัทธ์ กล่าวคือ การกำหนดให้พรรคการเมืองต้องมีการจัดระเบียบภายในพรรคให้สอดคล้องกับหลักประชาธิปไตย พรรคการเมืองต้องไม่มีจุดมุ่งหมายในการที่จะเปลี่ยนแปลงการปกครองแบบประชาธิปไตย หรือมุ่งที่จะทำลายความดำรงอยู่ของประเทศสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมัน

และการกำหนดให้พรรคการเมืองต้องแสดงแหล่งที่มาของรายได้โดยเปิดเผย นอกจากข้อจำกัดเสรีภาพในการจัดตั้งพรรคการเมือง ทั้ง 3 ประการ ดังกล่าวแล้ว การจัดตั้งพรรคการเมืองย่อมทำได้โดยเสรี และห้ามออกกฎหมายใด ๆ ที่มีลักษณะที่เป็นการกำหนดลកฎเกณฑ์ในเรื่องที่เกี่ยวกับการควบคุมการจัดตั้งพรรคการเมือง กล่าวคือห้ามออกกฎหมายที่กำหนดลកฎเกณฑ์ใด ๆ ในแง่ที่จะต้องมีการขออนุญาตต่อทางการก่อนที่จะดำเนินกิจการเป็นพรรคการเมืองได้ รัฐไม่สามารถออกกฎหมายมากำหนดหลักเกณฑ์ในลักษณะดังกล่าวได้ และถือว่าขัดต่อรัฐธรรมนูญหากมีการออกกฎหมายในลักษณะดังกล่าว และโดยนัยมาตรา 21 (3) ของรัฐธรรมนูญ ฉบับ Basic Law ได้บัญญัติให้ “กฎหมายของสหพันธ์รัฐ จะได้กำหนดในรายละเอียด” อันหมายถึงรัฐธรรมนูญยอมให้มีการออกกฎหมายพรรคการเมืองมาบังคับใช้ได้ โดยกำหนดรายละเอียดเกี่ยวกับพรรคการเมือง นอกเหนือจากที่ได้บัญญัติไว้แล้วในรัฐธรรมนูญนี้ จากเหตุผลดังกล่าว กฎหมายพรรคการเมืองของประเทศสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมัน แม้รัฐธรรมนูญจะให้มีการออกกฎหมายพรรคการเมืองมากำหนดในรายละเอียดของพรรคการเมืองได้ เนื่องจากเนื้อหาดังกล่าวจะขัดต่อรัฐธรรมนูญ เมื่อพิจารณารายละเอียดของกฎหมายพรรคการเมืองจะพบว่าเป็นกฎหมายที่กำหนดถึงรายละเอียดของพรรคการเมืองในเรื่องของความหมาย สิทธิและหน้าที่ ของพรรคการเมือง และไม่มีเนื้อหาในลักษณะควบคุมการจัดตั้งพรรคการเมือง อันจะกระทบถึงเสรีภาพของประชาชนในการจัดตั้งพรรคการเมืองตามรัฐธรรมนูญ

ผลสะท้อนของการให้เสรีภาพในการจัดตั้งพรรคการเมืองแก่ประชาชนดังกล่าวข้างต้น โดยห้ามกำหนดลកฎเกณฑ์ใด ๆ ที่มีลักษณะในการควบคุมการจัดตั้ง ทำให้มีการรวมกลุ่มทางการเมือง เกิดขึ้นมากมาย จึงมีความจำเป็นที่จะต้องแยกความแตกต่างระหว่างกลุ่มการเมืองกับพรรคการเมือง กฎหมายพรรคการเมือง จึงได้กำหนดคำจำกัดความหรือความหมายของพรรคการเมืองไว้ใน มาตรา 2 อนุมาตรา 1 ไว้ความว่า “พรรคการเมืองคือการรวมกลุ่มของพลเมืองอย่างถาวรหรือเป็นระยะเวลานาน ๆ เพื่อเข้าไปมีอิทธิพลต่อการสร้างเจตจำนงทางการเมือง ไม่ว่าจะดำเนินการในระดับสหพันธ์หรือในระดับรัฐ และประสงค์ที่จะเข้ามามีส่วนรวมในสภาผู้แทนราษฎรแห่งสหพันธ์หรือสภาแห่งมลรัฐ หากว่าเมื่อพิจารณาถึงภาพรวมตามสภาพความเป็นจริงทั้งหมด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแง่ของจำนวนสมาชิกและในแง่ของการปรากฏตัวต่อสาธารณชนแล้ว ซึ่งชี้ชัดว่าการรวมกลุ่มนี้มีความตั้งใจจริงที่จะดำเนินการให้บรรลุเป้าหมายที่ได้วางไว้” นอกจากนี้ ความหมายของพรรคการเมืองในการดำเนินกิจการทางการเมือง จะต้องเป็นการเมืองในระดับ

ประเทศเท่านั้น จึงจะมีความหมายเป็นพรรคการเมือง ทั้งนี้เนื่องจากศาลรัฐธรรมนูญแห่งสหพันธ์ ได้เคยมีคำพิพากษาว่ากลุ่มการเมืองที่มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งคนเข้าสมัครรับเลือกตั้ง เฉพาะในการเลือกตั้งองค์กรปกครองตนเองในระดับจังหวัดเท่านั้น ไม่ถือว่าเป็นพรรคการเมืองตามกฎหมายพรรคการเมือง โดยไม่ต้องพิจารณาถึงสภาพของกลุ่มนั้น ๆ ว่าจะมีการจัดองค์กรอย่างไรหรือไม่ หรือมีบทบาทมากน้อยเพียงไร ดังนั้นในความหมายของพรรคการเมืองจึงต้องเป็นพรรคการเมืองที่ดำเนินกิจการทางการเมืองในระดับสหพันธ์หรือมลรัฐ

สรุปแนวความคิดในการจัดตั้งพรรคการเมืองในประเทศสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมัน พบว่ารัฐธรรมนูญ ฉบับ Basic Law บัญญัติรับรองเสรีภาพในการจัดตั้งพรรคการเมืองไว้ได้อย่างสัมพัทธ์ กล่าวคือรัฐธรรมนูญได้กำหนดกรอบหรือเงื่อนไขแห่งเสรีภาพในการจัดตั้งพรรคการเมืองไว้ แต่กรอบหรือเงื่อนไขดังกล่าวเป็นการกำหนดเพื่อให้พรรคการเมืองที่จะจัดตั้งขึ้นมีวัตถุประสงค์ที่ไม่ขัดต่อการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ไม่ได้เป็นการกำหนดกรอบหรือเงื่อนไขเพื่อควบคุมกำหนดหลักเกณฑ์วิธีการในการขออนุญาตจัดตั้งพรรคการเมือง การบัญญัติรับรองเสรีภาพในการจัดตั้งพรรคการเมืองตามรัฐธรรมนูญ ฉบับ Basic Law จึงเป็นการรับรองอย่างสัมพัทธ์ แบบที่ไม่มีเงื่อนไขในการควบคุมกำหนดหลักเกณฑ์วิธีการ ในการขออนุญาตจัดตั้งพรรคการเมือง การจัดตั้งพรรคการเมืองเป็นการจัดตั้งโดยอาศัยเสรีภาพในการจัดตั้งพรรคการเมืองตามรัฐธรรมนูญ โดยอยู่ในกรอบเงื่อนไขของการจัดตั้งพรรคการเมืองในแนวทางของการปกครองในระบอบประชาธิปไตย และโดยนัยนี้แม้รัฐธรรมนูญจะกำหนดให้มีการออกกฎหมายพรรคการเมืองมาบังคับใช้ เนื้อหาของกฎหมายพรรคการเมืองจึงไม่มีเนื้อหาสาระในลักษณะกำหนดกฎเกณฑ์วิธีการควบคุมการจัดตั้งพรรคการเมือง เนื่องจากเนื้อหาในลักษณะดังกล่าวขัดต่อรัฐธรรมนูญ ที่ไม่ต้องการให้มีการควบคุมการจัดตั้งพรรคการเมือง โดยต้องการให้การจัดตั้งพรรคการเมืองเป็นไปโดยเสรีนอกจากข้อจำกัด 3 ประการที่ได้กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ เด็ดง ไม่มีจุดมุ่งหมายที่จะเปลี่ยนแปลงการปกครองแบบประชาธิปไตยหรือมุ่งทำลายความดำรงอยู่ของประเทศ ต้องจัดระเบียบภายในพรรคให้สอดคล้องกับหลักประชาธิปไตย และต้องแสดงแหล่งที่มาของรายได้โดยเปิดเผย) การจัดตั้งพรรคการเมืองในประเทศสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมัน จึงจัดตั้งขึ้นโดยอาศัยเสรีภาพในการจัดตั้งพรรคการเมืองตามรัฐธรรมนูญ โดยไม่ต้องอาศัยกฎหมายพรรคการเมืองรองรับการจัดตั้ง อันเป็นเจตนารมณ์ตามรัฐธรรมนูญที่ต้องการให้

การจัดตั้งพรรคการเมืองเป็นไปโดยเสรี กฎหมายพรรคการเมือง มีลักษณะในการเป็นกฎหมายที่กำหนดถึงสิทธิและหน้าที่ของพรรคการเมือง อันเป็นการส่งเสริมบทบาทของพรรคการเมือง การพิจารณาถึงปัจจัยทางกฎหมายที่เกี่ยวกับการจัดตั้งพรรคการเมือง และการดำเนินกิจการทางการเมืองของพรรคการเมือง จึงสรุปได้ว่า บทบัญญัติรับรองเสรีภาพในการจัดตั้งพรรคการเมืองตามรัฐธรรมนูญ เป็นปัจจัยทางกฎหมายที่รองรับการจัดตั้งพรรคการเมือง และ รัฐธรรมนูญและกฎหมายพรรคการเมือง ซึ่งได้กำหนดถึงสิทธิและหน้าที่ของพรรคการเมืองไว้ เป็นปัจจัยทางกฎหมายที่ควบคุมการดำเนินกิจการทางการเมืองของพรรคการเมือง

ในประเทศไทย ภายหลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ในช่วงที่ประเทศไทยยังไม่มีกฎหมายพรรคการเมืองบังคับใช้ ก็ช่วงบังคับใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ. 2475 จนถึงรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2492 การจัดตั้งพรรคการเมืองในช่วงเวลาดังกล่าวนี้มีความสัมพันธ์เกี่ยวกับการนำกฎหมายว่าด้วยสมาคมมาใช้กับการจัดตั้งพรรคการเมือง กล่าวคือ ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ. 2475 และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. 2490 ที่ไม่ได้บัญญัติรับรองเสรีภาพในการจัดตั้งพรรคการเมือง มีแนวคิดเกี่ยวกับการจัดตั้งพรรคการเมืองในช่วงเวลาดังกล่าวนี้ว่า แม้รัฐธรรมนูญไม่ได้บัญญัติรับรองเสรีภาพในการจัดตั้งพรรคการเมืองไว้ แต่ก็น่าจะขออนุญาตจัดตั้งพรรคการเมืองในรูปสมาคมที่มีวัตถุประสงค์ทางการเมือง โดยอาศัยกฎหมายว่าด้วยสมาคมได้ แต่โดยข้อเท็จจริงการจัดตั้งพรรคการเมืองในช่วงเวลานี้เกิดขึ้นได้ยากเนื่องจากอยู่ในช่วงการปกครองของคณะปฏิวัติหรือคณะรัฐประหาร แม้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2489 จะได้บัญญัติรับรองเสรีภาพในการจัดตั้งพรรคการเมืองไว้ โดยให้อยู่ภายใต้บังคับแห่งกฎหมาย แต่โดยข้อเท็จจริงไม่มีการออกกฎหมายพรรคการเมือง ก็ปรากฏแนวความคิดขัดแย้งเกี่ยวกับการนำกฎหมายว่าด้วยสมาคมมาใช้บังคับกับการจัดตั้งพรรคการเมือง ดังนั้นจึงปรากฏว่าต่อมาในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2492 จึงได้บัญญัติรับรองเสรีภาพในการจัดตั้งพรรคการเมือง โดยบัญญัติไม่ให้นำกฎหมายที่เกี่ยวกับสมาคมมาใช้บังคับกับพรรคการเมือง อันเป็นการยุติปัญหาเกี่ยวกับข้อถกเถียงในการที่จะนำกฎหมายว่าด้วยสมาคมมาใช้บังคับกับการขออนุญาตจัดตั้งพรรคการเมือง การจัดตั้งพรรคการเมืองที่เกิดขึ้นภายใต้อำนาจรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2492 จึงนับได้ว่าเกิดขึ้นโดยอาศัยเสรีภาพในการจัดตั้งพรรคการเมืองตามรัฐธรรมนูญเพียงอย่างเดียวโดยแท้จริง

เมื่อพิจารณาถึงแนวคิดในการจัดตั้งพรรคการเมือง ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2489 และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2492 พบว่า รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2489 ได้บัญญัติรับรองเสรีภาพในการจัดตั้งพรรคการเมืองไว้อย่างสัมพัทธ์ กล่าวคือถือเอาตามรัฐธรรมนูญที่กำหนดให้เสรีภาพในการจัดตั้งพรรคการเมือง อยู่ภายใต้บังคับแห่งบทกฎหมาย มีลักษณะเป็นการสงวนอำนาจไว้ให้แก่อำนาจในการที่จะออกกฎหมาย ออกมาจำกัดหรือกำหนดเงื่อนไขในการใช้เสรีภาพดังกล่าวได้ แล่อย่างไรก็ตามในช่วงที่บังคับใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2489 ก็มีได้มีการออกกฎหมายพรรคการเมืองออกมา บังคับใช้แต่อย่างใด และโดยข้อเท็จจริงการจัดตั้งพรรคการเมืองในช่วงนี้ก็ได้มีการขออนุญาตจดทะเบียนในรูปแบบสมาคมแต่อย่างใด เนื่องจากเห็นว่ารัฐธรรมนูญได้บัญญัติรับรองเสรีภาพในการจัดตั้งพรรคการเมืองไว้เป็นการเฉพาะแล้ว การจัดตั้งพรรคการเมืองในช่วงนี้จึงเป็นการจัดตั้งได้โดยอาศัยบทบัญญัติรับรองเสรีภาพในการจัดตั้งพรรคการเมืองตามรัฐธรรมนูญเพียงอย่างเดียว อาจกล่าวได้ว่ารัฐธรรมนูญได้บัญญัติรับรองเสรีภาพในการจัดตั้งพรรคการเมืองไว้อย่างสัมพัทธ์แต่ในความเป็นจริงการจัดตั้งพรรคการเมืองเป็นไปอย่างสมบูรณ์ ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2492 รัฐธรรมนูญได้บัญญัติรับรองเสรีภาพในการจัดตั้งพรรคการเมืองไว้ และแตกต่างจากรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2489 โดยไม่มีถ้อยคำ “ทั้งนี้ภายใต้บังคับแห่งบทกฎหมาย” และนอกจากนี้ยังกำหนดห้ามมิให้นากฎหมายเกี่ยวกับสมาคมมาใช้บังคับกับพรรคการเมือง ซึ่งแสดงให้เห็นว่าเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2492 หวังให้การให้การจัดตั้งพรรคการเมืองเป็นไปโดยเสรี ปราศจากการจำกัดหรือควบคุมโดยกฎหมายอื่นใดอีก การรับรองเสรีภาพในการจัดตั้งพรรคการเมืองตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2492 จึงเป็นการรับรองไว้อย่างสมบูรณ์ อาจกล่าวได้ว่าการจัดตั้งพรรคการเมืองตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2489 และ พ.ศ. 2492 เป็นการจัดตั้งโดยอาศัยเสรีภาพในการจัดตั้งพรรคการเมืองตามรัฐธรรมนูญ อันเป็นแนวคิดของการจัดตั้งพรรคการเมืองโดยสิทธิตามธรรมชาติ

ต่อมานับตั้งแต่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2475 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2495 จนถึงรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ซึ่งเป็นช่วงที่เริ่มมีกฎหมายพรรคการเมืองบังคับใช้ โดยมีพระราชบัญญัติพรรคการเมือง พ.ศ. 2498 อันเป็นกฎหมายพรรคการเมืองฉบับแรกของไทย ซึ่งออกโดยอาศัยอำนาจตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2475 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2495 อันนับเป็นยุคเริ่มต้นที่การจัดตั้งพรรคการเมือง ต้องอยู่ภายใต้บังคับของ

กฎหมายพรรคการเมือง เนื่องจากนับตั้งแต่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2475 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2495 จนถึงรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 (ยกเว้นในช่วงบังคับใช้ธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พ.ศ. 2502 ธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พ.ศ. 2515 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2519 และธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พ.ศ. 2520 ซึ่งเป็นรัฐธรรมนูญที่เกิดขึ้นในช่วงที่อยู่ในระหว่างการปฏิวัติรัฐประหาร ที่ไม่มีการรับรองเสรีภาพในการจัดตั้งพรรคการเมืองไว้ในรัฐธรรมนูญ) รัฐธรรมนูญจะมีบทบัญญัติรับรองเสรีภาพของประชาชนในการจัดตั้งพรรคการเมืองไว้ โดยบัญญัติให้การจัดตั้ง และการดำเนินกิจการทางการเมืองของพรรคการเมือง ต้องอยู่ภายใต้บังคับแห่งกฎหมายว่าด้วยพรรคการเมือง และจะมีการออกกฎหมายพรรคการเมือง ออกมาบังคับใช้ด้วยเสมอ และในรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน คือ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ได้บัญญัติรับรองเสรีภาพในการจัดตั้งพรรคการเมือง ไว้ในมาตรา 47 และได้บัญญัติไว้ใน มาตรา 328 (1) ว่า กฎหมายประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยพรรคการเมือง อย่างน้อยต้องมีสาระสำคัญเกี่ยวกับการจัดตั้งพรรคการเมือง ซึ่งอย่างน้อยให้กระทำไปโดยบุคคลตั้งแต่สิบห้าคนขึ้นไป และการจัดตั้งพรรคการเมืองในทะเบียนพรรคการเมือง ซึ่งโดยหลักการยังคงกำหนดให้การจัดตั้งพรรคการเมืองอยู่ในหลักเกณฑ์ของกฎหมายประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยพรรคการเมือง เพียงแต่มีการจัดตั้งพรรคการเมืองได้ง่ายขึ้น แต่ก็ยังคงมีลักษณะในการควบคุมการจัดตั้ง ทั้งในเรื่องของการจดทะเบียนการจัดตั้ง การหาสมาชิกพรรค และการจัดตั้งสาขาพรรค จึงสรุปได้ว่าการจัดตั้งพรรคการเมืองของไทยต้องอยู่ภายใต้กฎหมายพรรคการเมือง ทั้งนี้ เนื่องจากรัฐธรรมนูญได้บัญญัติรับรองเสรีภาพในการจัดตั้งพรรคการเมืองไว้อย่างสัมพัทธ์ และเป็นเสรีภาพที่รับรองไว้อย่างสัมพัทธ์ แบบที่กำหนดเงื่อนไขให้รัฐออกกฎหมายมาจำกัดหรือควบคุมการจัดตั้งพรรคการเมืองได้ โดยรัฐธรรมนูญได้บัญญัติให้การจัดตั้งพรรคการเมือง การดำเนินกิจการของพรรคการเมือง ย่อมเป็นไปตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายว่าด้วยพรรคการเมือง การจัดตั้งพรรคการเมืองจึงต้องอยู่ภายใต้หลักเกณฑ์และเงื่อนไขตามที่กฎหมายพรรคการเมืองได้กำหนดไว้ และเมื่อพิจารณาจากเนื้อหาในกฎหมายพรรคการเมือง นับตั้งแต่พระราชบัญญัติพรรคการเมือง พ.ศ. 2498 จนถึงพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยพรรคการเมือง พ.ศ. 2541 จะพบว่ามีเนื้อหาในการกำหนดหลักเกณฑ์ เงื่อนไขในการขออนุญาตจัดตั้ง เช่น การกำหนดจำนวนผู้ขอจัดตั้ง ขั้นตอนการขออนุญาตจัดตั้ง เป็นต้น ระบบกฎหมายในการจัดตั้งพรรคการเมืองจึงต้องอาศัยเสรีภาพในการจัดตั้งพรรคการเมืองตามรัฐธรรมนูญ และอยู่ภายใต้หลักเกณฑ์และเงื่อนไขในการขออนุญาตจัดตั้งตามกฎหมายพรรคการเมือง ประกอบกัน กฎหมายพรรคการเมืองของไทยจึงเป็นกฎหมายที่ควบคุมทั้งหลักเกณฑ์วิธีการจัดตั้งพรรคการเมือง และควบคุมการดำเนินกิจการทางการเมืองของพรรคการเมือง

จากการศึกษาพบว่าแนวความคิดในการจัดตั้งพรรคการเมือง มีผลต่อระบบกฎหมายที่เกี่ยวกับการจัดตั้งพรรคการเมือง ในประเทศสหรัฐอเมริกาแนวคิดในการริเริ่มรวมตัวกันเพื่อจัดตั้งเป็นพรรคการเมือง อาศัยเสรีภาพในการสมาคม อันถือเป็นสิทธิเสรีภาพขั้นพื้นฐานของประชาชน จึงไม่จำเป็นต้องมีกฎหมายพรรคการเมืองมารองรับการจัดตั้ง อันเป็นการยอมรับสิทธิขั้นพื้นฐานของปัจเจกชน และการที่ประเทศสหรัฐอเมริกามีพรรคการเมืองในระบบสองพรรค นับเป็นวิวัฒนาการในทางการเมืองการปกครองโดยเฉพาะของประเทศสหรัฐอเมริกา ในส่วนของประเทศสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมัน และประเทศไทย ตามรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน ได้บัญญัติรับรองเสรีภาพในการจัดตั้งพรรคการเมืองไว้อย่างสัมพัทธ์ กล่าวก็เป็นการบัญญัติรับรองเสรีภาพไว้ในลักษณะที่กำหนดกรอบหรือเงื่อนไขไว้ หรือให้อำนาจแก่รัฐในการที่อาจออกกฎหมายมาจำกัดหรือกำหนดเงื่อนไขในการใช้เสรีภาพในการจัดตั้งพรรคการเมืองได้ ข้อแตกต่างก็คือ การรับรองเสรีภาพดังกล่าวเป็นไปในแบบสัมพัทธ์ แบบที่มีเงื่อนไขในการควบคุมการจัดตั้ง หรือแบบสัมพัทธ์ แบบที่ไม่มีเงื่อนไขในการควบคุมการจัดตั้ง ซึ่งข้อแตกต่างดังกล่าวจะมีผลโดยตรงต่อระบบกฎหมายที่เกี่ยวกับการจัดตั้งพรรคการเมือง กล่าวคือ ในประเทศสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมัน รับรองเสรีภาพในการจัดตั้งพรรคการเมืองอย่างสัมพัทธ์ แบบไม่มีเงื่อนไขในการควบคุมการจัดตั้ง การจัดตั้งพรรคการเมืองจึงเป็นไปโดยเสรีโดยปราศจากการควบคุมการจัดตั้งโดยกฎหมาย กฎหมายพรรคการเมือง เป็นกฎหมายที่กำหนดสิทธิและหน้าที่ในการดำเนินกิจการทางการเมืองของพรรคการเมือง อันเป็นกฎหมายที่มีลักษณะในการส่งเสริมบทบาทของพรรคการเมือง ในส่วนของประเทศไทย เป็นการรับรองเสรีภาพในการจัดตั้งอย่างสัมพัทธ์ แบบมีเงื่อนไขในการควบคุมการจัดตั้ง ซึ่งทำให้เสรีภาพในการจัดตั้งพรรคการเมืองต้องอยู่ภายใต้หลักเกณฑ์ของกฎหมายพรรคการเมือง ทำให้พรรคการเมืองของไทยมีลักษณะเป็นพรรคการเมืองตามกฎหมายหรือเกิดขึ้นโดยสิทธิตามกฎหมาย การที่รัฐธรรมนูญของไทย บัญญัติรับรองเสรีภาพในการจัดตั้งพรรคการเมือง โดยกำหนดให้การจัดตั้งและการดำเนินกิจการทางการเมืองของพรรคการเมือง อยู่ภายใต้บังคับแห่งบทกฎหมายว่าด้วยพรรคการเมือง หรือกฎหมายประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยพรรคการเมือง ทำให้การจัดตั้งพรรคการเมืองและการดำเนินกิจการทางการเมืองของพรรคการเมืองต้องอยู่ภายใต้หลักเกณฑ์ของกฎหมายพรรคการเมือง จากการศึกษพบว่าทั้งในสหรัฐอเมริกา และในประเทศสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมัน ต่างก็ไม่มีกฎหมายพรรคการเมืองที่มีลักษณะในการควบคุมการจัดตั้ง ทำให้ประชาชนมีเสรีภาพอย่างเต็มที่ในรวมตัวกันเพื่อจัดตั้งเป็นพรรคการเมือง แต่ในประเทศไทย กฎหมายพรรคการเมืองมีลักษณะในการควบคุม

คุมการจัดตั้ง จึงทำให้การใช้เสรีภาพในการจัดตั้งพรรคการเมือง ต้องถูกจำกัดหรืออยู่ภายใต้เงื่อนไขตามที่กฎหมายพรรคการเมืองได้กำหนดไว้ จากการศึกษาพบว่า การจัดตั้งพรรคการเมือง เป็นเสรีภาพของประชาชนในการรวมตัวกันเพื่อจัดตั้ง การควบคุมการจัดตั้ง ทั้งในรูปแบบของการจดทะเบียน หรือจดทะเบียนการจัดตั้งพรรคการเมือง น่าจะเป็นไปเพื่อประโยชน์ของทางราชการมากกว่าเพื่อประโยชน์ของประชาชน เมื่อมีการจัดตั้งพรรคการเมืองขึ้นแล้ว การควบคุมการดำเนินกิจการทางการเมือง หรือการสนับสนุนพรรคการเมืองโดยรัฐ เกิดขึ้นเพื่อควบคุมให้การดำเนินกิจการทางการเมืองของพรรคการเมืองอยู่ในกรอบแนวทางของหลักการพื้นฐานการปกครองในระบอบประชาธิปไตย และเพื่อให้พรรคการเมืองมีการแข่งขันกันอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกัน ดังนั้น การจัดตั้งพรรคการเมืองได้โดยเสรี โดยปราศจากการควบคุมการจัดตั้งโดยกฎหมาย จึงน่าจะเป็นการส่งเสริมการมีส่วนร่วมในทางการเมืองของประชาชนอย่างแท้จริงตามแนวทางเสรีประชาธิปไตย จึงมีข้อเสนอแนะให้แก้ไขรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ให้บัญญัติรับรองเสรีภาพในการรวมกันจัดตั้งเป็นพรรคการเมือง โดยไม่มีเงื่อนไขในการกำหนดให้การจัดตั้งพรรคการเมืองต้องอยู่ภายใต้หลักเกณฑ์แห่งกฎหมายประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยพรรคการเมือง และปรับปรุงกฎหมายประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยพรรคการเมืองให้มีเนื้อหาสาระเฉพาะในการควบคุมการดำเนินกิจการทางการเมืองและสนับสนุนบทบาทของพรรคการเมือง อันจะเป็นการสนับสนุนส่งเสริมพรรคการเมืองให้เป็นสถาบันทางการเมืองที่มีความเข้มแข็งในทางการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยของไทย.